

**TALABALARNING GEOGRAFIK MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI**

Matsaidova Sayyora Xudayberganovna,

Abu Rayxon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti dotsenti, p.f.n.

e-mail: matsaidovasayyora@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15170749>

Madaniyat shaxsning butun ichki, mafkuraviy va axloqiy dunyosiga ta'sir qiladi: kelajakka intilishlar, qadriyatlar yo'nalishlari, qiziqish va ehtiyojlar, his-tuyg'ular va aql idrok mahsuli hisoblanadi. Bu ta'lim jarayonining barcha subyektlaridan yuqori darajadagi umumiy va maxsus madaniyatni talab qiladi, uning intensiv shakllanishi talabalik davrida sodir bo'ladi [1].

Zamonaviy dunyoda atrofdagi voqelikning dinamizmi va o'zgaruvchanligi shaxsning unda to'g'ri yo'naltirilishi, mazmunli xulq-atvori va o'z makonining ijodiy rivojlanishi, dunyodagi odamlarning madaniy xilma-xilligini va ularning Yerdagi potentsial hamjamiyatini tushunish va qadrlash, boshqa odamlarning kundalik hayotiga ta'sirini anglash va qadrlash qobiliyati uchun mas'ul bo'lgan bunday tarkibiy fazilatlarning namoyon bo'lishini tobora ko'proq talab qilmoqda. Bu shaxsning umumiy madaniyatida geografik komponentning kuchayishiga olib keladi [2].

Ko'pgina tadqiqotchilar, mashhur madaniyat va san'at arboblari umumbashariy madaniyatda geografik komponentiga katta ahamiyat berishgan: M.V. Lomonosov, A.N. Radishchev, N.V. Gogol, V.G. Belinskiy, N.A. Dobrolyubov, K.D. Ushinskiy, K.G. Paustovskiy va boshqalar; Geograf olimlari: D.N. Anuchin, L.S. Berg, N.N. Baranskiy, RM Kabo, Yu.G. Saushkin.

Ularning asarlari geografik madaniyat orqali tabiat va jamiyatdagi bir qator jarayonlar va hodisalarni tushunish, ijtimoiy ishlab chiqarishning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy asoslari bilan tanishish, odamlarning atrof-muhitdagi oqilona va axloqiy xulq-atvoriga yo'naltirilganligini amalga oshirish funksiyasini bajarishga e'tibor qaratadi [3].

Madaniy yondashuv nuqtai nazaridan olib borilgan tadqiqotlar bu hodisani o'qituvchining kasbiy faoliyatining asosi, uning shaxsiy muhim fazilatlari (E.V. Bondarevskaya, I.F. Isaev, A.V. Mudrik, N.D. Nikandrov, V.A. Slastenin va boshqalar) shakllanishining ko'rsatkichi sifatida ko'rib chiqiladi.

Madaniyat hodisasining nazariy va uslubiy asoslari quyidagi pedagoglar asarlarida ko'rib chiqilgan. Abulxanova-Slavskaya, A.I. Arnoldova, M.M. Baxtina, V.S. Biblera, M.C. Kogan, L.N. Kogan, E.S. Markaryana, M.K. Mamardashvili va boshqalar.

“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

Geografiya fanining madaniy mazmunini o'rganishning zamonaviy davri “geografik madaniyat” tushunchasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, u shaxs rivojlanishining xilma-xil xususiyatlari va parametrlarini aks ettiradi: geografik tafakkur, dunyo va uning qismlarining geografik manzarasini o'zlashtirish, bilish usullarini egallash, geografiya tili va boshqalar. Bunday tadqiqotlarni I.V.Barinova., I.P.Maksakovskiy va boshqalarning tadqiqot ishlarida ko'rish mumkin [4,5].

Shu munosabat bilan geografik madaniyatning mohiyatini anglashda yangicha yondashuvlar vujudga keldi. Uning umuminsoniy madaniyat uchun shakllantiruvchi ahamiyati uning qadriyatlarini anglash, dunyoni, o'zini - o'zi bilish, o'zi, tabiat va ushbu makonda yashovchilar bilan uyg'unlikda ushbu murakkab dunyoda o'z o'rnini topish qobiliyati sifatida tobora ko'proq ta'kidlanmoqda. Geografik jihatdan savodli, tafakkurli insongina o'z ona tabiatining ulug'vorligi va go'zalligini ma'naviy quvvat va axloq manbai, milliy madaniyatning asosi sifatida anglab, o'z yurti, o'z mahallasining barcha muammolariga daxldor bo'lib, ularni hal etishga intiladi [6].

Tahlil shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunga qadar shaxsning geografik madaniyati mazmunini u yoki bu darajada tavsiflovchi ilmiy manbalar to'plangan. Shu bilan birga, uni oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar yetarli darajada rivojlanmaganligicha qolmoqda. Tadqiqotimiz davomida biz oliy o'quv yurtlarida talabalarning geografik madaniyatini rivojlantirish nazariyasi va amaliyotida quyidagi qarama-qarshiliklarni aniqladik:



1-rasm. Talabalarning geografik madaniyatini rivojlantirish nazariyasi va amaliyotida aniqlangan qarama-qarshiliklar.

1. Shaxsning geografik madaniyati darajasiga qo'yiladigan talablar va uning tuzilishi, rivojlanish dinamikasi, diagnostikasi va shakllantirish texnologiyalari haqidagi ilmiy bilimlarning cheklangan darajasi o'rtasida;

2. Madaniy xilma-xillik kontekstida geografik ta'lim olish zarurati va ushbu madaniy xilma-xillikni tushunish, qabul qilish va qadrlash qobiliyati o'rtasida; odamlar va ular yashayotgan ijtimoiy sharoitlar haqidagi muqobil nuqtai nazarlarni his qilish va tushunish qobiliyati;

3. Talabalarning geografik madaniyatining ortib borishining ahamiyati va uni amalga oshirish uchun professional kompetentsiyaning etishmasligi o'rtasida. tadqiqot mavzusi tanlandi va muammo shakllantirildi [7,8]:

Talabalarning geografik madaniyatini rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shartlar mavjud. Bu shartlar talabalar orasida geografik bilimlarni chuqurlashtirish, qiziqishlarini oshirish va ularning ijtimoiy-ma'rifiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarurdir.

- talabalarga geografik joylashuv, iqlim, va tabiiy resurslar haqidagi chuqur bilimlarni berish;

- har xil millat va xalqlarning madaniyatlari, tarixiy joylar va an'analar to'g'risida ma'lumotlar berish;

- o'quvchilarni muammolarni hal qilish orqali faol qatnashishga undovchi darslar tashkil qilish;

- geografik mavzularni o'rganish jarayonida loyiha asosida ishlash;

- zamonaviy va sifatli manbalardan foydalanish;

- GIS, raqamli xaritalar va internet resurslari yordamida o'qitishni takomillashtirish;

- o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan tanishtirish.

- o'quv jarayonida talabalarni harakatga keltirish va motivatsiya berish.

- madaniyat va geografiya o'rtasidagi bog'lanish;

- o'quvchilarga turli madaniyatlarni o'rganishda geografik joylar bilan bog'langanligini ko'rsatish.

- talabalarning geografik bilimlarini va madaniyatga oid ko'nikmalarini baholash uchun aniq mezonlarni belgilash;

- talabalarga o'z bilimlarini mustaqil baholash imkoniyatini berish.

Talabalarning geografik madaniyatini rivojlantirish uchun ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, resurslar, o'qituvchilarning malakasi va baholash tizimlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu shartlar talabalar uchun geografiya va madaniyatni chuqurroq o'rganishga va ulardan keng foydalanishga yordam beradi.

“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullaeva, S. Maktabda geografik ta'limni tashkil etishning asosiy tamoyillari. Toshkent: Fan. 2020
2. Aliyev, R. Geografik madaniyat va yoshlar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashri. 2018.
3. Jumaniyazov, A. Geografiyani o'qitishda innovatsion metodlar. Tashkent: Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. 2019.
4. Qosimova, N. Talabalarda madaniy bilimlarni rivojlantirish. Buxoro: Buxoro davlat universiteti. 2021.
5. Yunusova, Z. Geografik madaniyat asosi: nazariya va amaliyot. Samarqand: SamDU. 2020.
6. Turdiev, O. Ta'limda madaniy tadqiqotlarning ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. 2017.
7. Narbekov, M. Jahon madaniyati va geografiya ta'limi. Toshkent: Adabiyot Noshirligi. 2016
8. Xolmatova, Q. Geografik madaniyat va uning ta'limdagi roli. Nukus: Qoraqalpog'iston davlat universiteti. 2022.